

Osmanlı Kültür Ortamında Miraç ve Yolculuk Durakları
İstanbul: Dergâh Yayınları 2021, iki cilt, 756 sayfa, ISBN: 978-625-7660-65-5, ed. Ayşe Taşkent - Nicole Kañçal-Ferrari

BELKIS DOĞAN

Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye belkis.dogan@marmara.edu.tr

Geliş Tarihi / Received Date : 15.10.2022
Kabul Tarihi / Accepted Date : 28.12.2022
Yayın Tarihi / Published Date : 31.12.2022

Atıf/ Cite as

Doğan, Belkis. "Osmanlı Kültür Ortamında Miraç ve Yolculuk Durakları". *İstem* 20/40 (2022): 483-489. <https://doi.org/10.31591/istem.1222817>

Öz

Ayşe Taşkent ve Nicole Kañçal-Ferrari editörlüğünde Aralık 2021 tarihinde yayın hayatına kazandırılan, Türkçe ve İngilizce hazırlanan, *Osmanlı Kültür Ortamında Miraç ve Yolculuk Durakları* başlıklı iki ciltten müteşekkil eser, İslâm tarihinde hususî bir öneme sahip olan *miraç* hadisesini; felsefî, tarihî, tasavvufî, edebî ve sanat boyutlarıyla ele alan kapsamlı bir çalışmadır. Kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Topkapı Sarayı ve Türk ve İslam Eserleri Müzesi gibi çeşitli saygın kurumların desteğiyle yürütölen kapsamlı bir projenin çıktısıdır. Projenin devamında on sekiz müellifin katılımıyla, yirmi altı makale ve yaklaşık iki yüz görselden oluşun kitap çalışması ilim dünyasına sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Miraç, Tasvir, Kudüs, Mescid-i Harâm.

Abstract

Book Review - The Ascension of the Prophet (Miraj) and the Stations of his Journey - The Ascension in Ottoman Culture

The Ascension of the Prophet (Miraj) and the Stations of his Journey, was edited by Ayşe Taşkent and Nicole Kañçal-Ferrari and published in December 2021 both in Turkish and English, is a comprehensive work that approaches the highly significant topic in the history of Islam, Miraj from philosophical, historical, literal and artistic aspects. The book is a product of a project supported by prestigious institutions such as The Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism, Topkapı Palace and The Turkish and Islamic Arts Museum. Through the eighteen writers' contributions, this book is comprised of twenty-six articles and around two hundred visuals.

Keywords: Ottoman, Miraj, Jerusalem, Depiction-Tasvir, Masjid al-Haram.

Ayşe Taşkent ve Nicole Kañçal-Ferrari editörlüğünde Aralık 2021 tarihinde yayın hayatına kazandırılan, Türkçe ve İngilizce hazırlanan, *Osmanlı Kültür Ortamında Miraç ve Yolculuk Durakları* başlıklı iki ciltten müteşekkil eser, İslâm

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

tarihinde hususî bir öneme sahip olan *miraç* hadisesini; felsefî, tarihî, tasavvufî, edebî ve sanat boyutlarıyla ele alan kapsamlı bir çalışmadır.

Eserin detaylı tanıtımına geçmeden evvel yine Nicole Kaňçal-Ferrari ve Ayşe Taşkent'in editörlüğünü üstlendikleri ve tasvir meselesini, İslâm sanatı merkezde olmak üzere, diğer dinlerle ilişkisine de temas ederek bütüncül bir açıdan inceleyen *Tasvir: Teori ve Pratik Arasında İslam Görsel Kültürü* (2016) başlıklı yayını burada hatırlatmak isteriz. Zira söz konusu çalışma, muhteva bakımından *Osmanlı Kültür Ortamında Miraç ve Yolculuk Durakları* başlıklı eser ile doğrudan ilişkili olmamakla birlikte, *miraç* ve *kutsal mekân tasvirlerinin* anlaşılması adına, İslâm kültüründe teori ve pratikte tasvire yaklaşımı ortaya koyan öncü bir kitaptır.

Tanıtımını yapacağımız eser, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Topkapı Sarayı ve Türk ve İslam Eserleri Müzesi gibi çeşitli saygın kurumların desteğiyle yürütülen kapsamlı bir projenin çıktısıdır. Söz konusu proje, uluslararası kütüphane ve müze koleksiyonlarında yer alan *miraç* ve *mukaddes şehir tasvirlerinin* tıpkıbasımlarının sergilenmesi ve katalog basımı şeklinde düşünülmüştür. İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi (13 Mayıs – 30 Haziran 2017), Saraybosna Brusa Bezistan Müzesi (21 Kasım – 8 Aralık 2017) ve Kudüs Yunus Emre Enstitüsü'nde (12 – 29 Nisan 2018) gerçekleştirilen sergilerde doksan yedi adet tasvir sanatseverlerle buluşmuştur. Projenin devamında ise on sekiz müellifin katılımıyla, yirmi altı makaleden ve yaklaşık iki yüz görselden oluşan kitap çalışması ilim dünyasına sunulmuştur.

Kitabın isimlendirilmesinde miracın *yolculuk*, kutsal mekânların *durak* me-

taforu ile tarif edilmesi, içeriğe uygun edebî bir yaklaşım olmuştur. Farklı sanat formlarına dair araştırmaları bir araya toplayan eser, Osmanlı görsel kültüründe *miraç tasvirleri* hakkında kapsayıcı bir kavrayış ve bakış açısı ortaya koyma amacı gözetmektedir (s. 40). Bu amaç doğrultusunda üç bölüme ayrılan eserde, makaleler iki farklı konu etrafında şekillenmektedir. Bunlardan ilki doğrudan *miraç* hadisesini konu edinirken ikinci grup makaleler, *miraç* hadisesine tanıklık eden *Mekke* ve *Kudüs* ile birlikte *Medine* şehrinin İslâm tarihindeki önemi üzerinde duran çalışmalaradır.

İlk bölümdeki makaleler, *isrâ* ve *miraç* hadisesinin İslâm kaynaklarında yer alış biçimiyle başlayıp (s. 47-61) Türk-İslâm edebiyatında konuya mahsus kaleme alınan *mi'râcnâmeler* ve *mi'râciyelerin* özellikleriyle devam etmektedir (s. 63-163). Ayşe Taşkent'e ait olan "İslâm Kaynaklarında İsrâ ve Miraç" başlıklı makale, *isrânın* (gece yürüyüşü) zikredildiği âyet-i kerimelerden başlayarak İslâmî literatürde konunun esas itibarıyla detaylandırıldığı *hadis*, *tefsir* ve *siyer* kaynaklarını ayrıntılı bir biçimde okuyucuya aktarmaktadır. Aynı makalede, âlimler arasında çok tartışılan bir konu olması sebebiyle *isrâ* ve *miraç* hadisesi hakkındaki tartışmalara temas edilmiştir. Konunun dinî literatürdeki çerçevesinin çizilmesi adına yerinde bir giriş makalesi olmuştur. Mustafa İsmet Uzun'un kaleme aldığı "Hak Katına Yükselişin Şiiri: Türk-İslâm Edebiyatında Mi'râciyye ve Mi'râcnâme" adlı çalışma, yalnızca başlıkta belirtilen *mi'râciyye* ve *mi'râcnâmeler* hakkında bilgi vermekle yetinmeyip, edebiyatımızdaki diğer türler içerisinde miraca ayrılan kısımları da etraflıca ihata etmesi bakımından kuşatıcı bir bölüm olmuştur. Ardından gelen "Manzum Mi'râciyyeler ve Mi'râcnâmeler" başlıklı makale, Arap, Fars ve Türk edebiyatında yazılan bahse konu türe ait eserlerin künyelerinden müteşekkil bir katalog sunmaktadır. Alanda çalışma yapmak isteyen genç edebiyatçılar için, kaynakları tek bir çatı altında derlemesi bakımından önemli bir yayındır. Bununla birlikte eser künyelerini derleyen bir çalışma olması, önceki makalede verilen bazı bilgilerin tekrar edilmesini kaçınılmaz kılmıştır (Birkaç örnek için bk. s. 93,132; 94,133; 95,135; 96,136). Eserde, edebî literatürde *miraç* temasına değinen bir diğer çalışma "Bosna-Hersek Dinî Geleneğinde Miraç ve Edebî Kültüründe Mi'râciyye" başlığını taşımaktadır. Makale, Osmanlı'nın Balkan coğrafyasında en mühim merkezlerinden biri olan Bosna-Hersek'teki şairler ve onlara ait mi'râciyyeleri tanıtan çok kıymetli bir çalışmadır. Kitabın bütünü içerisinde hususî olarak Bosna-Hersek'teki mi'râciyye geleneğinin bir örnek model olarak seçilmesi, serginin yapıldığı şehirlerden birinin Saraybosna olmasından ileri gelmektedir. Ancak Osmanlı kültür çevresi; doğusu, batısı, kuzeyi ve güneyiyle farklı milliyetlere mensup topluluklardan meydana gelmiştir. Keza Osmanlı tebaasından Kerküklü¹, Kırımlı vb. şairlerin mi'râciyye geleneğine katkıları bilinmektedir. Bu sebeple, alanda yapılacak yeni çalışmalarda çeşitli coğrafyaları

¹ Bk. Akram Baqer İbrahim, *Irak Türkmen Mersiyelerinin Halk Bilimi Açısından İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 217-219; İsmail Yıldırım, "Kerküki Abdüsettar Efendi ve Mi'râciyye'si", *Turkish Studies* 9/6 (2014): 1163-1180.

kapsayan bir yaklaşım benimsemesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Edebiyat sahasındaki yazıların ardından, miracın tasavvufî ve felsefî yorumları üzerine yapılan çalışmalar gelmektedir (s. 165-222). Mahmut Erol Kılıç, “Miracın Tasavvufî Boyutu” başlıklı makalesinde, Kur’ân-ı Kerîm’den hareketle İslâm geleneğinde mevcut olan *enfûste* (dikey boyutta) yükseliş fikrini² miraç temelli ele almaktadır. Zira miraç hem *yatay/âfâkî* (Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya) hem de *dikey/enfûsî* (Mescid-i Aksâ’dan Huzûr-u İlâhî’ye) bir yolculuğu ihtiva etmektedir (s. 166). Miraç, âlimlerin farklı görüşleri doğrultusunda ister ruhen ister bedenlenmiş olsun, bünyesinde batînî ve zahîrî olmak üzere çözümlenmeye muhtaç pek çok anlam katmanı barındırmaktadır. Kılıç, sufi mütefekkirlerin görüşlerinden yola çıkarak tam da bu mânâ boyutunu izah etmektedir. Böylece miracın Hz. Peygamberin (sav) başına gelmiş tarihî bir hadise olmaktan öte, müminlere sunduğu anlam dünyasının önemine vurgu yapan yazar, “*her ferdin kendi maddesel sınırlılık âleminden ruhanî özgürlük tarafına*” yapacağı yolculuğu miraç olarak değerlendirmektedir. Makale, anlam konusuna eğilmesi bakımından kitapta ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Nitekim buradaki anlam katmanlarının her biri, daha sonraki başlıklarda temas edilen tasvir geleneğine, motif ve figür olarak yansımaktadır. Bu bakış açısıyla Kılıç’ın yazısı, tasvirlerde mevcut olan motif ve figürlerin çözümlenmesindeki metodolojik ilkeyi ortaya koymaktadır. Kitapta miracın tasavvuf ve felsefe ile ilişkisini ele alan iki ayrı çalışma daha mevcuttur. Bunlardan ilki “Tasavvuf ve Felsefe Literatüründe Miraç ve Miraçtan İlham Alan Anlatılar” başlığını taşımakta olup suflerin insan ruhunun tekâmülü ile miraç arasında kurdukları bağa ve metafizik âlemde kendi yükseliş tecrübelerine dair telif ettikleri eserlere dikkat çekmiştir. Bu tür eserlerde ağırlıklı olarak sembolik dilin hâkim olduğu görülür. Makalede, yolculuk ve yükseliş metaforlarından ilham alan bu sembolik dilin İbn Sînâ başta olmak üzere felsefî gelenekteki tezahürleri belirtilmiştir (s.171-179). Konuya dair ikinci makalede, İbn Sînâ’ya atfedilen ve türün en erken tarihli Farsça nüshası olduğu düşünülen *mi’râcnâme* incelenmiştir. Esasen İbn Sînâ’ya aidiyeti ihtilafı olan bahse konu *mi’râcnâme*, önceki yayınlardan farklı olarak, filozofun nefis ve nübüvvet teorisi bağlamında analiz edilmiştir. Bu yönüyle oldukça özgün bir yaklaşım sunan çalışmanın sonuna *Farsça Mi’râcnâme’nin Tercümesi*’nin ilave edilmesi, alandaki araştırmacılar için makaleyi ayrıca önemli bir kaynak esere dönüştürmüştür (s. 181-241).

Birinci bölüm miracın İslâm sanatlarında tezahürüyle ilgili olarak musikîmize yansımalarını konu edinen çalışmalarla devam etmektedir (s. 243-277). Bu kapsamda Süleyman Erguner, “Musikîmizin Miracı: Mi’râciyye ve Kutb-ı Nâyî Osman Dede”, Nuri Özcan da “Nâyî Osman Dede’nin Mi’râciyyesi” başlıklı konuları aktarmışlardır. Bu bölümde ayrıca, görsel sanatlara yansıyan miraç sahnelerini ikonografik açıdan değerlendiren makaleler yer almaktadır. Christiane Grube’un “İlhama Yolculuk: Miraç Metinleri ve Resimleri” başlıklı yazısı, *metin-*

² Fussilet 41/53; el-Meâric 70/4.

tasvir ilişkisini ortaya koyan bir çalışmadır. Bunun yanında kimi miraç tasvirlerinde Hz. Peygamberin âlemin bütününe, bir anlamda kozmosa olan yolculuğunu gösteren minyatür resimler hayli dikkat çekicidir (s. 286-287). Zira eşmerkezli gökküreleri (eflâk), burçlar kuşağı ve takım yıldızları üzerinde yapılan miraç tasvirleri, dönemin astronomi ilminin verileriyle, dinî ilimlerin müştereken yansıdığı özgün tasvirlerdir. Kitabın birinci bölümü *hâle (semavî taç), melekler, aslan, Burak ve buhurdan* gibi miraç tasvirlerinde öne çıkan figür ve motiflerin mahiyeti üzerinde duran metinlerle sona ermektedir (s. 279-411). Bu kapsamda Ertuğrul Ertekin, miraç tasvirlerinin en ilgi çekici figürlerinden olan aslan betimlemelerini, Safevî Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in *Hatâyî Mi'râçlaması* üzerinden okumuştur (s. 343-363). Nina Macaraig ise tasvirlerdeki buhurdanları görünüş ve ifade ettikleri anlam bakımından değerlendirmiştir. Yazar, "Güzel Kokular Eşliğinde Göklere Yolculuk: Miraç Tasvirlerinde Buhurdanlar" makalesinde, buhurdanların Hz. Peygamber'in göklere yaptığı yolculukta hoş raiyhâsının kendine eşlik ettiğini gösteren semboller olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca buhurdanlar, miraç esnasında Hz. Peygamber'e gösterilen cennetin güzel kokusunun kâinata yayılmasının birer temsili olarak düşünülmüştür (s. 403-411). Görsellerin ikonografik açıdan değerlendirilmelerini ihtiva eden bu makalelere, miraç tasvirlerinde işlenen *refref* ve *cennet taamı* sembolizmini inceleyen müstakil birer çalışmanın ilave edilmesi kanaatimizce yararlı olacaktır. Zira miraç kompozisyonlarını oluşturan motiflerin ikonografik açıdan çözümlenmelerinin tamamlanması çalışmaya zenginlik katacaktır. Ayrıca kitapta *Burak* meselesini ele alan iki makale bulunmaktadır. Ayşe Taşkent'in kaleme aldığı makale, *İslâm kültüründe Burak'ın yazılı ve görsel tasviri* üzerinde dururken, Mehmetcan Akpınar'ın çalışması *erken İslâm literatüründe Burak hakkındaki anlatıları* ele almaktadır. Her iki çalışma incelendiğinde, farklı amaçlar doğrultusunda da olsa, kaynakların müşterekliği sebebiyle Taşkent'in çalışmasının ilk kısmı (s. 365-369) ile Akpınar'ın yazısının önemli bir kısmının (s. 385-387) aynı rivayetleri tekrarladığı görülmektedir. Böyle bir durumda, içerikte Akpınar'ın çalışmasının öne alınması ve ardından Taşkent'in *Burak'ın görsel alandaki tasvirine dair yazısının yer alması*, kanaatimizce içerik tanzimi bakımından akışa daha uygun olacaktır. Kitapta tasvir sanatları açısından öne çıkan bir diğer çalışmada Sumiyo Okumura, miraç sahnelerinin vazgeçilmez kahramanı *Burak'ın eyer örtülerini incelemiştir*. Yazar, çeşitli koleksiyonlardaki tasvirlerden yola çıkarak örtülerin gelişimi ve çeşitliliği hakkında bilgi vermektedir (s. 391-401).

Kitabın ikinci cildi ve ikinci bölümü; *Mescid-i Harâm, Mescid-i Aksâ, Kubbetü's-Sahre* gibi miraç hadisesinin başladığı ve yükselişin meydana geldiği mukaddes mekânlara dair makaleler ile başlamaktadır. Bölümün ilk makalesi, "Miraçın Başlangıç Mekânı: Tarihsel Süreç İçinde Mescid-i Harâm" ismiyle Mustafa Sabri Küçükkaşçı tarafından kaleme alınmıştır. Makalede Mescid-i Harâm'ın Kur'ân- Kerîm ve İslâm Tarihi açısından öneminin yanında Müslümanların muhayyilesindeki yeri, duru bir üslûpla anlatılmıştır. Bunun yanında Kâbe ve Harem-i Şerif hakkında birinci el kaynaklardan oldukça detaylı bilgiler sunan çalışma, bölgenin hizmetinde bulunan İslâm devletlerince farklı tarihlerde yapı-

lan imar ve onarım faaliyetlerine de temas etmektedir (s. 453-469). Miracın en mühim duraklarından olan *Mescid-i Aksâ* ve *Kubbetü's-Sahre* başlıkları altında rahmetli Nebi Bozkurt'un, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* için yaklaşık yirmi yıl evvel kaleme aldığı makalelerinin, birkaç dipnot ilavesi dışında, aynen yayımlanmış olması, itiraf etmeliyiz ki bu denli prestijli bir eser için ilk bakışta şaşırtıcı gelmektedir. Ancak burada meselenin gelişimiyle ilgili bir ayrıntıyı dile getirmekte yarar vardır. Nitekim proje kapsamında gerçekleştirilen panelde *Mescid-i Aksâ* ve *Kubbetü's-Sahre* hakkında özgün bir sunum takdim eden Ömer Faruk Harman'ın, metni kitapta yayımlamaya ömrü vefa etmemiştir. Bu sebeple Nebi Bozkurt'un metni tercih edilmiştir. Elbette alanında öne çıkan isimlere yer verilmesi bir çalışmanın kıymetini arttırmanın yanında söz konusu yazarlara duyulan vefanın bir göstergesidir. Ne var ki miraç temasını merkeze alan akademik bir eserde güncel yayınlar kalem alan araştırmacılardan istifade edilmesi çalışmanın özgünlüğüne katkı sağlayacaktır.

Miracın yolculuk duraklarından biri olmasa da Sahibü'l-Miraç olarak Hz. Peygamber'in hânesi ve ebedî istirahatgâhı olan Mescid-i Nebevî, bölümün içerisinde temas edilen konular arasındadır (s. 453-499). Yine Mustafa Sabri Küçükaşçı tarafından yazılan makalede, hicretin ardından Hz. Peygamber'in öncülüğünde kurulan Mescid-i Nebevî'nin, Yesrib şehrinin İslâmlaşmasının yanında medenîleşmesine katkısı vurgulanmıştır. Ayrıca diğer İslâm şehirlerinin kuruluşunda önemli bir rol model olan Mescid-i Nebevî, ibadethane merkezli gelişen şehir planının temelini teşkil etmektedir. Bununla birlikte makalede Mescid-i Nebevî'nin birimleri ayrıntılı bir biçimde izah edilirken yıllar içerisinde meydana gelen değişiklikler de okuyucuyla paylaşılmıştır (s. 483-499).

Mekânla ilgili bir kontekste sahip olan ikinci bölüm, yukarıda zikredilen yer ve yapıların İslâm görsel kültüründeki akislerini konu edinen yazılarla devam etmektedir (s. 501-579). Bu noktada özellikle değinmek istediğimiz iki çalışma, kutsal mekân tasvirlerinin mimarî alana intikalini konu edinmektedir. İlki Nicole Kançal-Ferrari tarafından yazılan "Özlemin İfadesi: İbadet Mekânlarında İslâmın Kutsal Yerlerinin Tasvir Formaları ve Göndermeleri" başlığını taşımaktadır. Kançal-Ferrari, söz konusu makalede *Mekke*, *Medine* ve *Kudüs* tasvirlerinin mimarî süslemeye ve mekân tasarımına aktarılan örneklerinin yanında, bu mekânlara duyulan özlemin yapılardaki yazılı ifadelerine ve *hacerü'l-esved*'den alınan parçaların mimariye yerleştirilmesine değinmektedir (s. 501-517). Zeynep Atbaş ise Topkapı Sarayı koleksiyonunda bulunan örneklerden yola çıkarak sultanların şahsî eşyalarına, tılsımlı gömleklere ve mimarî süslemenin bir şubesi olan levhalara aktarılan mukaddes mekân tasvirlerine temas etmektedir (s. 541-569). Her iki makale de metinlerden neşet eden tasvirlerin, İslâm sanatlarının farklı alanlarında tezahürünü ortaya koymaları bakımından kitaba hassaten zenginlik katmıştır. Bölümde yer alan bir diğer makalede Sabiha Göloğlu, geç dönem Osmanlı dua kitaplarında Mekke, Medine ve Kudüs görsellerini incelemiştir. Kitabın son çalışması ise Zeren Tanındı'nın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan ve Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Meh-

med için hazırlanmış olan *hac vekâletnâmesini* tanıtan yazısıdır. Bu noktada belirtmek isteriz ki, Osmanlı kültüründe nadide bir geleneği ortaya koyan hac vekâletnâmelerinin daha evvel yayımlanmamış bir örneğini görmek, okuyucu olarak bizi daha çok heyecanlandıran bir durum olurdu.

Eserin üçüncü bölümü proje kapsamında tertip edilen sergi görsellerinin katalogunu teşkil etmektedir. Katalog, Hz. Muhammed'in (sav) Cebrail (as) tarafından uyandırılarak miraca davet edildiği tasvir ile başlayıp Hac ibadeti esnasında ziyaret edilen mekânların minyatür resmi ile nihayete ermektedir (s. 582-704). Dünyanın çeşitli kütüphane ve müzelerinde sergilenen, erişimi her zaman pek mümkün olmayan tasvirlerin söz konusu katalog sayesinde okuyucuyla buluşturulması, kitabın en kıymetli yanlarından biridir.

Eserin bütününde dikkat çeken husus, İslâm medeniyetini oluşturan yazılı geleneğin, oldukça zengin bir malzeme sunan musikî ve tasvir sanatlarının repertuarını oluşturmasıdır. Bununla birlikte çalışmanın sergi projesi şeklinde ortaya çıkıp disiplinler arası hacimli bir yayına dönüşmesi, görüldüğü üzere, farklı alanlarda uzman akademisyenlerin özverileriyle mümkün olmuştur. Esasen İslâm sanatlarını hakikî mânâda anlamak ve anlamlandırmak ancak farklı disiplinlerin bir araya gelmesiyle mümkündür. Zira sanatı besleyen kaynaklar bilinmeden yapılan ikonografik yahut sembolik çözümler tahminden öteye gidememektedir. Bu anlamda farklı disiplinlerden araştırmacıları buluşturan *Osmanlı Kültür Ortamında Miraç ve Yolculuk Durakları* başlıklı eser, Osmanlı kültüründe miraç konusunu bütün yönleriyle masaya yatıran ve okuyucuya büyük resmi sunan hayli yararlı bir çalışma olmuştur.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.